

Пампура Ігор Іванович,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-7202-1391

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ В ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ-ПСИХОЛОГА СИСТЕМИ МВС УКРАЇНИ

У статті висвітлено деякі аспекти, пов'язані з дотриманням психологами системи МВС України етичних норм та правил поведінки під час здійснення діяльності щодо психологічного забезпечення персоналу МВС України. Проведено аналіз наявної нормативно-правової бази, що врегульовує питання етичної поведінки психологів центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України. Розкрито відмінності у підходах до таких етичних питань, як конфіденційність інформації та добровільність участі персоналу в заходах психологічного забезпечення. Окреслено шляхи можливого вирішення зазначених питань.

Ключові слова: психологічне забезпечення, органи системи МВС України, професійна діяльність психолога, етичний кодекс психолога, правила поведінки, етичні принципи, конфіденційність.

Психологічне забезпечення діяльності персоналу органів системи МВС України – це певна технологія (сукупність форм, методів, прийомів, алгоритмів) пошуку, вивчення, створення, збереження, підтримки й відновлення психологічного ресурсу, необхідного для ефективного виконання службових та бойових завдань. За своєю суттю психологічне забезпечення являє собою процес цілеспрямованого, науково обґрунтованого, організованого перетворення психологічного ресурсу особистості зі стану потенційного в актуальний.

Комплексне психологічне забезпечення створює сприятливі умови для зниження нервово-психічної нестійкості, ситуативної та особистісної тривожності, суб'єктивного стану, сприяє адекватній та прискореній адаптації до умов професійної діяльності, подоланню вираженої втоми та перевтоми персоналу під час виконання професійних обов'язків та службових завдань.

Відповідно до підп. 30 п. 4 Положення про Міністерство внутрішніх справ України від 28 жовтня 2015 р. № 878 Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС) організовує систему психологічного забезпечення державних службовців МВС, поліцейських та державних службовців Національної поліції України (далі – НПУ), осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та державних службовців Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС), військовослужбовців та державних службовців Національної гвардії України (далі – НГУ) та Адміністрації Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ), забезпечує її функціонування.

© Pampura Ihor, 2024

Крім того, відповідно до підп. 2 п. 5 здійснює добір кадрів в апарат МВС, територіальні органи, заклади, установи і на підприємства, що належать до сфери управління МВС, організовує роботу з підготовки та професійного навчання працівників МВС, поліцейських та військовослужбовців НГУ.

Тож, беручи до уваги широкий спектр завдань центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ), діяльність яких координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України, та певну різницю у специфіці їх виконання, слід зважати й на окремі відмінності у процесі організації та здійснення психологічного забезпечення діяльності відповідних ЦОВВ.

Так, психологічне забезпечення – це комплекс організаційних, методичних, просвітницьких, психодіагностичних, психопрофілактичних, психокорекційних та інших психологічних заходів, які спрямовані на запобігання впливу ризиконебезпечних чинників професійної діяльності, збереження фізичного та психічного здоров'я персоналу, підвищення його психологічної стійкості до впливу стресових чинників, психологічної готовності до виконання завдань та запобігання виникненню негативних психічних станів шляхом вивчення, формування та розвитку професійно важливих психологічних якостей, підтримання позитивних психічних станів, необхідних для успішного виконання завдань за призначенням та збереження високого рівня психологічної безпеки.

Одним із фундаментальних аспектів організації та проведення діяльності із психологічного забезпечення є дотримання визначених принципів як важливого елементу будь-якої діяльності. Наприклад, у своїй діяльності психологи керуються загально визнаними етичними принципами, що формують умови, за яких зберігаються і посилюються професіоналізм, гуманність дій, повага до особистості, захист прав людини, почуття відповідальності, чесність та щирість стосовно клієнта, обачливість у застосуванні інструментів і процедур, професійна компетентність тощо. Дотримання таких принципів покликане: забезпечити виконання професійних завдань згідно з етичними нормами; захист осіб, з якими психологи вступають у професійну взаємодію; збереження довіри між психологом та клієнтом; закріплення авторитету психолога та психологічної служби серед персоналу тощо.

Детальніше окреслимо сучасний стан нормативно-правового регулювання етичних аспектів діяльності психолога в Україні та безпосередньо психолога в системі МВС. Сьогодні в українському суспільстві питання етичних стандартів фахівця-психолога визначається Етичним кодексом психолога, який є нормативним актом, прийнятим на I Установчому з'їзді Товариства психологів України 20 грудня 1990 р. в м. Києві, і виступає гарантом високопрофесійної, гуманної, високоморальної діяльності психологів нашої держави, що здійснюється залежно від спеціалізації та сфери їх інтересів [1].

Етичний кодекс сприяє більш успішному здійсненню психологами своєї професійної діяльності. Зокрема, шкільним і вузівським психологам допомагає у підвищенні ефективності навчання і вихованні учнів та студентів; психологам у галузі охорони здоров'я – у виконанні функцій, пов'язаних із профілактикою захворювань, лікуванням, реабілітацією пацієнтів; психологам у сфері державного управління – у психологічному забезпеченні загального і галузевого управління.

Крім того, Товариством психологів України заснована Комісія з етики, яка проводить роботу, спрямовану на правильне тлумачення психологами Етичного кодексу, здійснює контроль за його додержанням, забезпечує формування у психологів сприйняття цього Кодексу як зобов'язання перед громадськістю та як важливий акт чинного законодавства.

Кодекс являє собою сукупність етичних норм, правил поведінки, що сформува-лись у психологічному співтоваристві й регулюють його життєдіяльність. Він складається із таких розділів [1]:

- відповідальність;
- компетентність;
- захист інтересів клієнта;
- конфіденційність;
- етичні правила психологічних досліджень;
- кваліфікована пропаганда психології;
- професійна кооперація.

Кожний розділ окреслює певні принципи, реалізація яких здійснюється шляхом виконання (дотримання) встановлених правил поведінки.

У липні 2008 року на Раді директорів Міжнародної асоціації прикладної психології (*Board of Directors of the International Association of Applied Psychology*) в Берліні ухвалена Загальна декларація етичних засад для психологів (далі – Загальна декларація), яка врегульовує питання етичного забезпечення дослідної та практичної діяльності психолога [2]. Її цілями визначено забезпечення моральних основ та загального набору етичних принципів для психологічних організацій у всьому світі. В ній зафіксовано етичні принципи, що ґрунтуються на загальних людських цінностях, а саме: повага до гідності людей і народів, компетентна турбота про благополуччя людей та народів, чесність (ґрунтується на чесності, максимізації неупередженого та мінімізації упередженого ставлення; на униканні використання людей чи народів для особистої, професійної чи фінансової вигоди та конфліктів інтересів), професійна та наукова відповідальність перед суспільством. Також слід зазначити, що у 2017 році Україна стала членом Європейської федерації професійних психологічних асоціацій (*The European Federation of Psychologists' Associations*), що керується Етичним кодексом EFPA. Він містить низку положень, що регламентують професійну діяльність психолога та об'єднані в чотири загальні принципи [3]:

- повага прав та гідності клієнта;
- компетентність;
- відповідальність;
- чесність та сумлінність.

У системі МВС Етичний кодекс психолога служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України було затверджено наказом МВС від 28.07.2004 № 842, який був чинним до 2019 року.

Деякі етичні аспекти діяльності психолога відділів психологічного забезпечення окреслені та закріплені наказом МВС від 06.02.2019 № 88, а саме [4]:

– психологи поліції та психологи закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських (далі – ЗВО) забезпечують якісне, результативне, ефективне проведення психологічних заходів, ведення обліку отриманої інформації психологічного змісту, подання звітної інформації керівникам підрозділів психологічного забезпечення;

– втручання в професійну роботу психологів поліції дозволяється психологам структурних підрозділів з питань психологічного забезпечення (далі – СППЗ) НПУ, наділеним відповідними повноваженнями, а в професійну роботу психологів ЗВО – психологам СППЗ МВС, наділеним відповідними повноваженнями;

– відомості, отримані в процесі проведення психологічних заходів із працівниками поліції, поліцейськими ЗВО, курсантами (слухачами), що є в розпорядженні психологів, підлягають передачі підрозділу, на який покладено функції кадрового забезпечення відповідного органу, підрозділу Національної поліції або ЗВО згідно із законодавством України.

Низка морально-етичних аспектів організації діяльності психолога представлена принципами системи психологічного забезпечення, які розкривають зміст етичних принципів його поведінки, дотримання яких відповідає високопрофесійній, гуманній, високоморальній діяльності психологів. Основними принципами системи психологічного забезпечення, зазначеними в наказі МВС від 06.02.2019 р. № 88, визначено [4]:

1) правомірність – відповідність заходів психологічного забезпечення вимогам чинного законодавства України;

2) гуманізм – безпосередня діяльність суб'єктів психологічного забезпечення базується на засадах загальнолюдських, моральних, етичних цінностей та ідеалів для забезпечення поваги до особистості, усебічного, гармонійного розвитку особистості, збереження її цілісності та психологічного здоров'я;

3) толерантність – готовність та позитивна установка суб'єктів системи психологічного забезпечення до прийняття психології, поглядів іншої людини, її індивідуальних відмінностей, у тому числі за ознаками раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, мови, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання;

4) добровільність – добровільна згода та активна участь особи, до якої вживаються заходи психологічного забезпечення;

5) конфіденційність – нерозголошення інформації стосовно особи, отриманої в результаті психологічних заходів, застосування отриманих відомостей виключно для надання цій особі кваліфікованої психологічної допомоги;

6) науковість – наукова обґрунтованість підходів, форм і методів у реалізації заходів психологічного забезпечення;

7) об'єктивність – застосування суб'єктами системи психологічного забезпечення в практичній діяльності стандартизованих, надійних, валідних та адаптованих психодіагностичних методик та технологій;

8) комплексність та систематичність – використання в заходах психологічного забезпечення взаємодоповнюючих форм і методів роботи, системного врахування

особливостей і закономірностей психологічних проявів особистості працівника поліції, поліцейського ЗВО, курсанта (слухача) в їх професійній діяльності.

Етичні складники щодо конфіденційності інформації в роботі психолога НГУ закріплені в наказі МВС від 08.12.2016 р. № 1285, а саме [5]:

– службові документи, рекомендації та висновки психологів, які містять інформацію про результати професійно-психологічного відбору, кількісний склад, причини зарахування особового складу до групи посиленої психологічної уваги та роботи, що здійснюється з цією категорією, вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах, індивідуально-психологічних особливостей особового складу, є інформацією з обмеженим доступом та мають гриф «Для службового користування»;

– інформація про результати психологічного вивчення військовослужбовців, що є в розпорядженні психологів, підлягає розголошенню лише у випадках, передбачених законодавством;

– професійне втручання в роботу психолога можливе лише з боку психолога психологічної служби НГУ вищого рівня, наділеного відповідними повноваженнями.

Низка базових етичних аспектів щодо професійної діяльності психолога ДСНС закріплена наказом МВС від 31.08.2017 № 747, зокрема [6]:

– службові документи, рекомендації та висновки психологів, які містять інформацію про результати психологічного діагностування, вивчення індивідуально-психологічних особливостей осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників, кандидатів для проходження служби (роботи) в ДСНС, кандидатів на навчання до навчальних закладів ДСНС, є інформацією з обмеженим доступом;

– з урахуванням специфіки посадових обов'язків та необхідності збереження конфіденційності інформації, психологи органів та підрозділів цивільного захисту забезпечуються окремими службовими приміщеннями та кімнатами психологічного розвантаження;

– інформація про результати психологічного вивчення осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників ДСНС, що є в розпорядженні психологів, підлягає передачі підрозділу, на який покладено функції роботи з персоналом відповідного органу, підрозділу цивільного захисту відповідно до чинного законодавства;

– керівники психологічних служб відповідають за обґрунтованість та достовірність висновків про психологічну придатність кандидатів. Зміст висновків є конфіденційною інформацією, що не підлягає розголошенню;

– керівники структурних підрозділів, на які покладено функції роботи з персоналом відповідного органу, підрозділу цивільного захисту (проректори за напрямом роботи з персоналом навчальних закладів ДСНС), відповідають за забезпечення умов збереження отриманої конфіденційної інформації та за врахування змісту висновків, складених за результатами професійно-психологічного відбору при прийнятті рішення про доцільність зарахування на службу (навчання);

– психологи зведеної групи екстреної психологічної допомоги виконують свою діяльність відповідно до принципу активної позиції та допомоги – як правило, вони самостійно виявляють постраждалих, які потребують невідкладної психологічної допомоги.

Тож, у чинному документі регламентуються питання конфіденційності інформації, достовірності матеріалів психологічних досліджень, гуманізму та відповідальності з боку керівників структурних психологічних служб.

У ДПСУ деякі етичні питання конфіденційності інформації регулюються наказом МВС від 09.03.2021 № 179 та включені до розділу «Структура та основні завдання психологічного забезпечення Держприкордонслужби» [7]. Вони майже дослівно дублюють етичні аспекти діяльності психолога НГУ, що визначені в наказі МВС від 08.12.2016 № 1285 [5].

Також слід зосередити увагу на різнобічності підходів у всіх підпорядкованих підрозділах МВС щодо етичного питання конфіденційності інформації про результати психологічного супроводження працівників. Зокрема в НГУ їй присвоюється гриф «Для службового користування», в ДСНС та ДПСУ – це інформація з обмеженим доступом, а в НПУ та ЗВО МВС чітко окреслена принципом конфіденційності (нерозголошення інформації стосовно особи, отриманої в результаті психологічних заходів, застосування отриманих відомостей виключно для надання цій особі кваліфікованої психологічної допомоги). Це питання потребує врегулювання на рівні МВС згідно з чинними нормативними актами, у тому числі з урахуванням вимог Закону України «Про захист персональних даних» [8].

Дискусійним також залишається питання добровільної участі працівників у заходах психологічного забезпечення (професійно-психологічний добір на посади, психологічне тестування щодо закріплення табельної вогнепальної зброї, вивчення соціально-психологічного клімату тощо), яке потребує додаткового вивчення та відповідного вирішення.

Також, зважаючи на те, що не в усіх відомчих нормативних документах підпорядкованих підрозділів МВС висвітлюються повною мірою базові етичні складові, вважаємо за доцільне врегулювати це питання відповідно до міжнародних стандартів та специфіки діяльності системи МВС. Особливу увагу варто акцентувати на професійній компетентності, гуманності та чесності психолога, правомірності, об'єктивності та його відповідальності за результати власної діяльності, уникання вигоди та неупередженого ставлення тощо.

Отже, ефективність виконання завдань, покладених на фахівців служб психологічного забезпечення різних ЦОВВ МВС, залежить не лише від оволодіння ними професійними знаннями, але значною мірою і від повноти засвоєння ними фундаментальних етичних принципів і цінностей. Відповідний рівень морально-естетичного розвитку разом із професійними знаннями, умінням та навичками є невід'ємними компонентами професійної зрілості фахівця-психолога системи МВС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Етичний кодекс психолога. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1448287570> (дата звернення: 27.03.2024).
2. Universal Declaration of Ethical Principles for Psychologists. URL: <https://www.iupsys.net/about/declarations/universal-declaration-of-ethical-principles-for-psychologists/> (дата звернення: 27.03.2024).

© Pampura Ihor, 2024

3. EFPA Meta-Code of Ethics. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781444306514.app1> (дата звернення: 27.03.2024).

4. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: наказ МВС від 06.02.2019 р. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text> (дата звернення: 27.03.2024).

5. Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України: наказ МВС від 08.12.2016 р. № 1285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text> (дата звернення: 27.03.2024).

6. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій: наказ МВС від 31.08.2017 р. № 747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text> (дата звернення: 27.03.2024).

7. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України: наказ МВС від 09.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0533-21#Text> (дата звернення: 27.03.2024).

8. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0533-21#Text> (дата звернення: 27.03.2024).

REFERENCES

1. Etychnyi kodeks psykholoha. "Code of ethics of a psychologist". URL: <http://nsj.gov.ua/files/1448287570> (Date of Application: 27.03.2024) [in Ukrainian].

2. Universal Declaration of Ethical Principles for Psychologists. URL: <https://www.iupsys.net/about/declarations/universal-declaration-of-ethical-principles-for-psychologists/> (Date of Application: 27.03.2024) [in English].

3. EFPA Meta-Code of Ethics. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781444306514.app1> (Date of Application: 27.03.2024) [in English].

4. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii systemy psykholohichnoho zabezpechennia politseiskyykh, pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy ta kursantiv (slukhachiv) zakladiv vyshchoi osvity iz spetsyfichnymy umovamy navchannia, yaki zdiisniuiut pidhotovku politseiskyykh. "On the approval of the Procedure for the organization of the psychological support system for police officers, employees of the National Police of Ukraine and cadets (students) of higher education institutions with specific learning conditions that train police officers": Order of the Ministry of Internal Affairs of February 6, 2019 No. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text> (Date of Application: 27.03.2024) [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykholohichne zabezpechennia v NHU. "On the approval of the Regulation on psychological support in the National Guard of Ukraine": order of the Ministry of Internal Affairs of December 8, 2016 No. 1285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text> (Date of Application: 27.03.2024) [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Poriadku psykholohichnoho zabezpechennia v Derzhavnii sluzhbi Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii. "On the approval of the Procedure for Psychological Support in the State Emergency Service of Ukraine": Order of the Ministry of Internal Affairs dated August 31, 2017 No. 747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text> (Date of Application: 27.03.2024) [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Poriadku psykholohichnoho zabezpechennia v Derzhavnii prykordonnii sluzhbi Ukrainy. "On the approval of the Procedure for Psychological Support in the State Border Service of Ukraine": Order of the Ministry of Internal Affairs dated September 3, 2021 No. 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0533-21#Text> (Date of Application: 27.03.2024) [in Ukrainian].

8. Pro zakhyst personalnykh danykh. "On the protection of personal data": Law of Ukraine dated June 1, 2010 No. 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0533-21#Text> (Date of Application: 27.03.2024) [in Ukrainian].

UDC 159.99:340.13

Pampura Ihor,
Senior Researcher of the State Research
Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-7202-1391

ETHICAL ASPECTS OF THE ACTIVITY OF A SPECIALIST PSYCHOLOGIST WITHIN THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE

The process of enhancing the system of psychological support in the central executive authorities, whose activities are directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine through the Minister of Internal Affairs of Ukraine, has an ongoing, continuous nature. One of the key considerations in this process is the ethical aspect. The effectiveness of a practical psychologist's work is largely contingent upon their compliance with the established rules and norms of professional ethics. The individual moral consciousness of the psychologist, his sense of responsibility, professional competence, and personal moral qualities are essential.

The compliance of the psychologists of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with the ethical norms and rules of behavior when carrying out activities on psychological support of the personnel of the MIA of Ukraine serves as an essential component of qualitative and effective activity. In this context, the question of normative regulation of the process in question is especially relevant.

The objective of this article is to examine the normative-legal regulation of the ethical conduct of a specialist psychologist, with particular consideration of the specific activities of various central executive authorities, whose activities are directed and coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine through the Minister of Internal Affairs of Ukraine.

A synthesis of the findings enabled us to formulate conclusions and suggest potential avenues for further regulating the ethical dimension of psychologists' activities, with due consideration of the particularities of the tasks and circumstances under which personnel in various units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are required to fulfil their professional obligations.

Keywords: psychological support, bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, professional activity of a psychologist, ethical code of a psychologist, rules of conduct, ethical principles, confidentiality.

Отримано 23.04.2024